

2. kapitola: Ekonomie a ekonomika

Studijní cíle. V této kapitole se seznámíte:

- s tím, že stát vždy vykonával hospodářské funkce
- s pojetím státu jako "nočního strážníka" a státu jako "lékaře u lože nemocného"
- s teoretickým východiskem liberalistů a intervencionistů
- se státem jako ekonomickým subjektem v smíšené ekonomice
- s cíli hospodářské politiky státu

Klíčová slova:

merkantilismus, Sayův zákon trhů, hospodářský liberalismus, antitrustové zákony, Keynesovo pojetí úlohy státu, deregulace, selhání vlády, neokonzervativní ekonomie, ekonomické funkce státu, stát jako ekonomický subjekt, cíle hospodářské politiky státu (magický čtyřúhelník), nástroje makroekonomické politiky.

Metodika výkladu:

V smíšeném ekonomickém systému zajišťuje kordinaci hospodářských aktivit lidí tržní mechanismus (řízený „neviditelnou“ rukou trhu) a „viditelná“ ruka státu. Jednotný názor na to, jaké úlohy má plnit stát a co je třeba přenechat trhu, neexistuje. Jejich podíl na regulaci ekonomiky je předmětem politického boje a v zásadě o něm rozhodují občané v rámci politického systému.

Stát vždy zasahoval do ekonomiky. Zdůvodnění jeho aktivit nabízí ekonomická teorie. Angažovanost státu v kapitalistické ekonomice nejdříve popsali merkantilisté. A. Smitha a J. Saye můžeme považovat za nositele teorie hospodářského liberalismu. Keynes ve 20. století upozornil na selhávání neviditelné ruky trhu a prosazoval myšlenku, že stát může prostřednictvím regulace agregátní poptávky stabilizovat ekonomiku. V 70. letech 20. století začala keynesovská koncepce selhávat, a stala se předmětem kritiky. Jejím nositelem byla tzv. neokonzervativní ekonomie, která prosadila návrat k liberalismu.

Stát je v současné době chápán jako množina subjektů, které plní ekonomické funkce a vytvářejí hospodářskou politiku, tj. rámec pro soukromé podnikání. Cíle hospodářské politiky jsou prosazovány nástroji makroekonomické stabilizační politiky, z nichž nejdůležitější jsou fiskální a monetární politika.

Studijní text

Použijte literaturu:

VLČEK, J.: Ekonomie a ekonomika. Praha: Wolters Kluwer, 2009; kapitola 12.2.

Po prostudování doporučené kapitoly využijte studijní oporu k procvičení látky.

2.1 Geneze státních zásahů v ekonomice

Stát, reprezentovaný panovníkem a jeho suitou, byl vždy aktivním hráčem na ekonomickém poli. Merkantilismus, který byl hlavním směrem hospodářské politiky a ekonomického myšlení od 15. až do poloviny 18. století, požadoval aktivní zásahy státu do ekonomiky. Jeho tvůrci byli lidé z hospodářské praxe (obchodníci) a státní úředníci, kteří hledali odpovědi na praktické otázky hospodářského života a usilovali o růst bohatství a sílu země. Merkantilisté za základní zdroj bohatství považovali zahraniční obchod. Stát podle jejich požadavků měl napomáhat rozvoji manufaktur, starat se o dostupné zahraniční trhy a bránit vývozu peněz ze země.

Stát podle A. Smithe (1723 - 1790) stát nemá zasahovat do hospodářského života, protože trh reguluje sám sebe. Stát musí zabezpečit určité veřejné statky - zajistit ochranu země před vnějším nepřítelem, vnitřní bezpečnost a pečovat o veřejné služby. Smith prosazoval svobodu člověka, vlastnictví a podnikání. Byl stoupencem politiky hospodářského liberalismu a prosazoval tezi "laissez faire, laissez passer" (nechte být, nechte plynout). Obdobně uvažoval i J. B. Say, když formuloval tzv. zákon trhů, podle kterého si nabídka automaticky vytváří vlastní poptávku. Podle názoru liberálů ekonomiku řídí "neviditelná ruka trhu". V zásadě lze konstatovat, že tento princip byl hybatelem ekonomiky až do poslední třetiny 19. století. Rozvoj kapitalismu byl tehdy nesen na vlně koncentrace výroby a kapitálu, která na konci 19. století dala vzniknout monopolům. Řada z nich začala své výsadní postavení zneužívat (cenové vůdcovství, nákup výrobních vstupů za nízké ceny). Stát, který se snažil ochránit (udržovat) konkurenční prostředí, označil tyto praktiky firem za nezákonné. Na tomto základě vznikly tzv. antitrustové zákony.

Liberalismus vychází z toho, že lidé sledují svůj ekonomický zájem a ceny svým pohybem zajišťují neustálé obnovování rovnováhy na trzích. Odchytky způsobují nevhodné zásahy „autorit“ (tzv. selhání státu) a vláda by proto měla mít v ekonomice minimální roli. V této souvislosti se připomínají slova T. Jeffersona: „Nejlepší vláda je ta, která nejméně vládne“.

První světová válka přinesla významné zkušenosti s příkazovým způsobem řízení ekonomiky. Hluboký hospodářský pokles v období Velké deprese v letech 1929 – 1933 donutil vlády jednotlivých zemí hledat východiska z této krize. Ve většině zemí se zvýšila angažovanost státu.

První, kdo teoreticky **zdůvodnil nutnost státních zásahů do ekonomiky**, byl **J. M. Keynes** ve své práci Všeobecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz (1936). Keynes opřel svoji teorii o selhání neviditelné ruky a prokázal, že tržní mechanismus nedokáže ve všech situacích efektivně alokovat zdroje a výstupy výroby.

Hlavní úkolem státu, je podle Keynese **zabezpečit dostatečný růst efektivní poptávky**, a tím zajistit i růst důchodů a zaměstnanosti. Zastánci keynesovské teorie přirovnávají úlohu státu v ekonomice k úloze „lékaře u lože nemocného“, který má provést diagnózu, identifikovat nemoc a nasadit účinné léky. Za nejdůležitější státní zásahy do ekonomiky Keynes označil:

- Politiku „laciných“ peněz, kdy nízké úrokové sazby podněcují podnikatele k investování.
- Zvyšování veřejných (státních) výdajů na investice a přerozdělování HDP.
- Ochranu domácí ekonomiky před zahraniční konkurencí.

Keynesovské myšlení se stalo základem anticyklické politiky, která byla relativně úspěšně používána až do počátku 70. let 20. století. Nástup ekonomické krize v letech 1973 - 1975 prokázal omezenou účinnost keynesovského státního intervencionismu. Ekonomové se proto začali vracet k liberalismu a v rámci tzv. neokonzervativní vlny (monetarismus, teorie racionálních očekávání, teorie nabídky) dochází k obhajobě laissez faire. Její reprezentanti zdůrazňují efektivnost tržní ekonomiky a upozorňují na selhání vlády. V reálném ekonomickém životě se prosadila tzv. deregulace (minimální úloha státu). Podle názoru řady ekonomů i toto paradigma skončilo jako keynesovství, a to ekonomickou krizí, která začala v roce 2007.

Intervencionistické názory jsou mnohem mladší než liberalismus a jejich vznik souvisí s Velkou depresí (1929 – 1933), kterou charakterizovala nevídaná nezaměstnanost, pokles produkce a zhroucení mezinárodního obchodu. Keynes přišel s názorem, že ceny (zejména mzdy, které jsou cenou práce) jsou dosti nepružné, že se přizpůsobují pomalu a v důsledku toho může na trzích existovat dlouhodobá nerovnováha mezi nabízeným a poptávaným

množstvím. Makroekonomické poruchy jsou proto výsledkem selhání trhu. Keynes navrhl řešení v podobě zásahů autorit - „viditelné ruky“ vlády. Intervence vlády, především v podobě veřejných výdajů na nákup ekonomických statků, zvyšuje celkovou poptávku po produkci a tím i poptávku po pracovní síle.

2.2 Stát jako ekonomický subjekt

Stát sice chápeme jako subjekt, ale ve skutečnosti je to množina řady subjektů, které mají různý vliv na ekonomickou realitu.

Na základě vašich zkušeností a znalostí si odpovězte na otázky - "Kdo" je to stát? Které instituce jej tvoří? Jaký mají vliv na ekonomiku? Potřebujeme stát?

Z ekonomického hlediska stát tvoří: _____
_____ (str. 256 v učebnici).

Nositeli hospodářské politiky jsou všechny instituce, organizace i jednotlivci, kteří dokáží formulovat reálné ekonomické cíle a na základě své kompetence a politické moci jsou schopni vytvořit podmínky pro realizaci těchto cílů. Heterogenost těchto subjektů způsobuje komplikace při přijímání kolektivních rozhodnutí, tj. rozhodnutí, která dělá společnost jako celek. Jednotlivé subjekty mají rozdílné názory na to, co je prospěšné celku, a sladit tyto individuální preference v procesu volby je velice obtížné. Způsoby rozhodování státu zkoumá **teorie veřejné volby**, která je součástí neokonzervativní ekonomie (podrobněji Holman, kapitola 19, viz Další studijní zdroje).

Hospodářská politika státu je zaměřena na makroekonomickou stabilitu země a na zvyšování životní úrovně obyvatelstva. Cíle hospodářské politiky stanovují vlády ve svém programovém prohlášení. V současné době jsou vymezovány takto:

- **ekonomický růst (G)**, měřený průměrným ročním tempem růstu HDP;
- **plná zaměstnanost (U)**, vyjádřená průměrnou roční mírou nezaměstnanosti;
- **stabilita cenové hladiny (P)**, měřená ukazatelem průměrné roční míry inflace;
- **vnější ekonomická rovnováha (B)**, měřená stavem obchodní bilance (přebytek nebo schodek), který je vyjádřen jako % nominálního HDP.

Funkční vazby mezi uvedenými makroekonomickými proměnnými způsobují, že zlepšení v jedné oblasti se může realizovat pouze za cenu zhoršení v jiné oblasti. Pro vzájemnou

konfliktnost jsou tyto cíle označovány za „**magický čtyřúhelník**“ (graf 12.3). Jejich komplexní splnění je považováno za ekonomickou variantu kvadratury kruhu. Například, restriktivní fiskální a monetární politika sice napomáhá stabilitě cen, ale zároveň přináší nebezpečí pomalého tempa růstu HDP, vysoké nezaměstnanosti a případně i nerovnováhu obchodní bilance.

Pro splnění cílů hospodářské politiky stát (vláda) používá **řadu systémově uspořádaných nástrojů**, kterými reguluje vývoj ekonomiky. Z hlediska cílů magického čtyřúhelníku je rozdělujeme do čtyř skupin. Na **fiskální (rozpočtovou) politiku, monetární politiku, důchodovou politiku a vnější obchodní a měnovou politiku** (jsou předmětem výkladu v třetím modulu - Makroekonomická stabilizační politika). Při formulaci konkrétní hospodářské politiky jsou jako teoretické východisko využívány dva protikladné myšlenkové proudy, které se liší jak představou o úloze tržních sil a o chování trhu, tak i pojetím úlohy vlády v hospodářství. Jde o liberalismus (neokonzervativní ekonomie) a intervencionismus (keynesovská ekonomie).

Shrnutí kapitoly:

Nedokonale fungující tržní mechanismus je v současné reálné ekonomice doplňován zásahy státu. Smíšené ekonomiky jsou regulovány nejen "neviditelnou rukou" trhu, ale i "viditelnou rukou vlády". Stát dnes nemá jen funkci "nočního strážníka", ale zastává také roli "lékaře u lože nemocného". Zdůvodnění nutnosti státních zásahů v ekonomice je spojeno se autoritou J. M. Keynese, který odmítl dogma svých předchůdců (Sayův zákon trhů) preferující nabídkovou stranu trhu a obrátil pozornost ekonomů k efektivní poptávce. V sedmdesátých letech 20. století bylo Keynesovo paradigma podrobena kritice a do popředí se znovu vrátil autonomní tržní mechanismus. Ekonomická krize, která propukla v roce 2007, ale odhalila problémy spojené s tímto liberálním přístupem.

Stát v současné době vykonává řadu funkcí: vytváří právní rámec tržní ekonomiky, uskutečňuje makroekonomickou stabilizační politiku, napomáhá alokaci zdrojů, přerozděluje důchody a prosazuje ekonomické zájmy země v zahraničí. Nositelem hospodářské politiky je nejen vláda, ale i parlament, centrální banka, politické strany atd. Veřejné mínění vykonává kontrolní funkci, ve většině zemí jen v rámci politických voleb, jejichž výsledkem je vznik vlády s určitým ekonomickým programem.

Cíle hospodářské politiky vyjadřuje tzv. magický čtyřúhelník, jehož vrcholy tvoří:

ekonomický růst, plná zaměstnanost, stabilita cenové hladiny a vnější ekonomická rovnováha. Empirické zkušenosti ukazují, že jejich současné splnění je nemožné. Ekonomové sice nabízejí různá řešení tohoto problému, ale každé z nich obsahuje vedle pozitivních výsledků i negativní efekty. Zvolené řešení je vždy výsledkem politických voleb, což znamená, že se na něm zprostředkovaně mohou podílet všichni občané s volebním právem.

Úkoly k zopakování a procvičení

Prostřednictvím úkolů si ověříte, zda jste porozuměli obsahu kapitoly. Kontrola znalostí získaných studiem kapitoly je základem Vašeho sebehodnocení.

A) Vyberte správnou odpověď:

- 1) Tzv. princip neviditelné ruky formuloval v roce 1775 _____ A. Smith, J. B. Say, J. M. Keynes.
- 2) Vlna koncentrace výroby a kapitálu, která proběhla v poslední třetině 19. století, vytvořila prostředí pro _____ politiku hospodářského liberalismu, vznik monopolů, omezení zásahů státu do ekonomiky.
- 3) Ekonomie strany nabídky _____ doporučuje udržovat v ekonomice rovnováhu mezi nabídkou peněz a poptávkou po penězích, vystupuje proti vysokému zdanění příjmů, požaduje přerozdělování důchodů.

B) Test pravdivé (P) nepravdivé (N) výroky:

1. Merkantilismus považoval za jediný zdroj růstu bohatství příliv peněz ze zahraničí. P/N
2. V rámci programu New Deal, který byl realizován v rámci USA, byly využity veřejné práce. P/N
3. Podle hlavního proudu současné ekonomické teorie je nedokonalé fungování trhu způsobeno selháním vlády. P/N
4. Podle Keynesa je hlavním úkolem vlády udržení a stabilizace efektivní poptávky. P/N
5. V rámci tzv. neokonzervativní vlny v ekonomické teorii je zdůrazňováno tzv. selhání vlády. P/N

6. Spravedlivé rozdělování důchodů je součástí cílů hospodářské politiky, které jsou prezentovány v rámci tzv. magického čtyřúhelníku. P/N
7. Teorie racionálních očekávání označuje kapitalistické hospodářství za vnitřně nestabilní. P/N

C) Kvizové otázky:

1) Sayův zákon trhů zní:

- a) poptávka si vytváří vlastní nabídku
- b) každá nabídka si sama vytváří svoji poptávku
- c) neviditelná ruka trhu je nejlepším regulátorem výroby (nabídky)
- d) přerozdělování důchodů zajišťuje stabilitu ekonomiky
- e) žádná odpověď není správná

2) Neokonzervativní ekonomie upozorňuje na tzv. selhání vlády. Který z uvedených faktorů není příčinou selhání vlády?

- a) omezený rozsah informací, které má vláda k dispozici
- b) rozhodování podnikatelů o investicích
- c) volení zástupci lidu jednají v zájmu nátlakových skupin a prosazují jejich zájmy
- d) byrokratický státní aparát, který aplikuje politiku vlády
- e) soukromý sektor, který nemusí akceptovat politiku vlády

3) Mezi základní makroekonomické cíle tzv. magického čtyřúhelníku nepatří:

- a) stabilní cenová hladina
- b) stabilní tempo růstu HDP
- c) plná zaměstnanost
- d) vyrovnaný státní rozpočet
- e) vyrovnaná či mírně přebytková obchodní bilance

4) Keynesovská hospodářská politika:

- a) vychází z předpokladu, že problémy v ekonomice vznikají zaostáváním nabídky
- b) předpokládá dokonalou konkurenci na soudobých trzích
- c) je zaměřena na stimulaci agregátní nabídky
- d) je zaměřena na stimulaci agregátní poptávky
- e) využívá především fiskální politiku

D) Úkoly a odpovědi:

- a) Charakterizujte názory A. Smithe a J. Keynesse na úlohu státu v ekonomice.

Další studijní zdroje:

HAYEK, F. A. *Cesta do otroctví*. England: Rozmluvy 1989. ISBN 0 946352 65 8

HOLMAN, R. a kol. *Dějiny ekonomického myšlení*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2001. ISBN

80-7179-631-X.

SAMUELSON, P., NORDHAUS, W. *Ekonomie*. 18. vyd., Praha: NS Svoboda, 2007. ISBN 978-80-205-

0590-3. str. 318 - 324, 341 - 360, 690 - 708.

SCHILLER, B. R. *Makroekonomie dnes*. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-251-0109-X. str. 67 - 83.

SMREKOVÁ, D. *Ekonomía ako filozofický problém*. Bratislava: IRIS 1998. ISBN 80-88778-48-4. str. 27 - 130